

О ПРЕВОДУ И ПРЕВОЂЕЊУ, УОПШТЕ

Пре неколико дана, док сам боравила у Београду, преводила сам роман списатељке Кети Акер насловљен *Дон Кихот*, али усред ноћи, прексиноћ, почела сам да вичем, пошто нисам могла даље, у средини ноћи: „Не могу даље, не мооогу!!!“ Изгледало ми је потпуно неизводљиво да преведем параграф који сам покушавала да довршим.

Очигледно сам се сусрела с веома тешким аутором и тешким текстом за превод – не знам да ли сте већ имали прилике да читате текстове Кети Акер? Она често намерно мења род и лик у свом писму, спрда се с књижевним жанром, значи, све у свему, могућности да се коректно преведе њен рад веома су мале! Она пише у суштини неку врсту дуге песме коју читамо као фикцију или прозу, тако да је преводилац који је преводи увек на губитку, као што је био на губитку с Џојсем, са Дјуном Барнс или осталим „прозним писцима“ који, у ствари, пишу поезију која звучи као проза; чини ми се да је Гертруда Стајн најбољи модел за ову врсту књижевности коју пишу неке од најбољих књижевница...

Почела сам да се бавим књижевним превођењем, преводећи с енглеског на српско-хрватски и обратно, помало сам преводила и са шпанског и италијанског на српски, али ове преводе са романских језика не бих данас доводила у фокус нашег разматрања. Док сам студирала англоамеричку књижевност и језик на универзитету у Београду – превођење ми се чинило као нека лака активност, можда управо зато јер су наши благодонаклони професори бирали лакши материјал за превођење, текстове аутора који нису урањали у проблематику такозваног лома или ломљења језика. Избор текста је веома важан при превођењу, количина *преводљивости* једног језика на други је незаобилазан фактор ког сам у то време недовољно била свесна. И то шта сам почела да преводим? П-О-Е-З-И-Ј-У. Можете ли да замислите, почетница је кренула да преводи најтежи краљевски жанр књижевности, те сам доспела до Езре Паунда, Алена Гинзберга, Антонија Сиснероса и Октавија Паса. Поносила сам се веома својим преводима јер у то време нисам још постављала превише питања. Кад данас бацим поглед на те старе преводе, поцрвеним и постидим се, покушавајући да их заборавим јер прва ствар коју човек научи при превођењу јесте да избор речи у преводу није толико важан. Осим тога што је често веома важан, што се некако подразумева. Ова реченица, рећи ћете, звучи контрадикторно, али и не звучи: постоји нешто важније од избора речи, важнији је избор културног контекста и референци у оквиру неког језика, оног са кога преводимо као и на онај на који преводимо. Свесни смо чињенице да при превођењу не преводимо само речи већ читаве културе којима те речи припадају. Отуда „читљивост“ културе коју преводимо у нашу културу треба да је савршена.

Лош превод може да уништи изворно читање оригинала, као у случају Мајкла Хамбургера који је преводио Рилкеа: видимо да су све Рилкеове речи ту, то су Рилкеове

песме, али у ствари, оне никако да нас уведу у имагинарни свет Рилкеове поезије. У његовом преводу изгубила се музика Рилкеовог немачког језика; читала сам упоредо те две преведене књиге, једну преведену на српски и другу, исти немачки оригинал, преведену на енглески. Била сам срећна да у рукама држим српски превод Бранимира Живојиновића јер да сам књигу читала само на енглеском, нити бих је до краја прочитала нити бих икада више отворила Рилкеа. Ипак, овде израња једно или чак неколико занимљивих питања: прво од њих је а) да ли је поезија уопште преводљива на страни језик? Уместо да прокламујем бесмислице против драгог колеге Мајкла Хамбургера, поштеније ће бити да се замислим можемо ли нешто што многи сматрају чујном, музичком уметношћу, каква је поезија, да уопште преводимо у партитуру неког другог језика? Наравно, погледајте изведбе класичних композитора попут Бетовена које се преосмисле у музичком жанру попут џеза, могуће је преводити и најтежи музички жанр, поезију, у неку другу врсту музике – али је то тешко!

Прво што би преводац овде требало да се запита јесте колика је *количина његовог* оригинала и које стилске технике би требало употребити да би се постигао квалитетан уметнички превод. Као што већ рекох, избор превода „реч по реч“ овде не би смео да се узме у обзир. У мом преводачком случају, увек бих гласала за употребу свакодневног, „народског говора“ како у преводу поезије тако и прозе (овде пре свега мислим на своје преводе Чарлса Буковског, Лин Тилман, Кети Акер и Волтера Ебиша, као и других аутора који пишу на енглеском језику). Сваки од тих превода носио је посебан преводачки печат, метод, стил превођења, чак и роман Стивена Кинга *Кери* који сам превела за новац, али нисам потписала превод јер нисам желела да се обрукам пред самом собом преводећи једно тако комерцијално дело. Међутим, увек сам волела изазове и одувек сам преводила ауторе који баце рукавицу у лице преводиоцу. Њихове књиге су по обичају тешке за превођење или због лингвистичких зачкловица којима обилују, или због њиховог стила или композиције и у случају превођења сличних дела поводила сам се за оном старом и изанђалом поштапалицом: „Преводи су као жене – кад су верни ружни су, а кад су неверни, онда су леви.“ Моји преводи су се одвојили од оригинала – били су леви!

Преводећи прозу Чарлса Буковског морала сам да се служим затворским речником при превођењу, уличним вокабуларом, тако да кад су његове *Приче о обичном лудилу* коначно изашле из штампе, била сам спремна да примим преводачку награду, међутим моје старије, конзервативније колеге су се на мене нешто наљутиле. Не само да им се није допао мој превод већ су и тврдиле да нисам добро разумела Буковског. А зашто? Кад год би Буковски у тексту написао нешто као „мацо“ или „пиле моје“ ја бих његове речи превела адекватним сленгом свог матерњег језика. Моја техничка лингвистичка бравура је донекле наишла на разумевање и подршку уредника „Просвете“ који су били одушевљени успехом књиге, те су ми 2001. поверили још тежи задатак: да по личном нахођењу сачиним и уредим први енглеско-српски речник сленга који је штампан у Србији. Ево, некако сад успевам да делимично размаглим осећање које нас спречава да преводимо „реч по реч“: такви преводи су једноставно досадни јер не прате природну музику и звук у неком језику, а оно што је најгора работа у том

процесу јесте да нас овакви буквални преводи не доводе ближе оригиналу већ нас удаљују, како од генијалног аутора тако и од потенцијалног генија његовог дела.

Па ипак, лингвиста би се запитао: да ли је одиста могуће превести уметничко дело да превод буде толико близу оригиналу да у једном тренутку престанемо потпуно да бринемо о преводу тј. копији и његовој новој вредности створеној наспрам поуздане озваничене вредности оригинала? Можемо ли се у преводу потпуно држати оригинала у погледу избора свих речи у новопреведеном делу? И како уопште премошћујемо семантичке јазове да би били потпуно верни оригиналу а при томе и даље остајали занимљиви, необични и иновативни у новонасталом преводу?

Након четрдесетак година преводачког искуства сигурна сам да је тачност у превођењу управо критеријум који води успешном преводу; па ипак говоримо о правој Уметности превођења када комбинујемо семантичку тачност с маштовитим приступом језику у који преводимо оригинал. Ови ретки хибриди су ретки у нашој пракси, али су достижни (незабораван је био С. Винавер), а да парафразирамо Џорџа Стејнера, теоретичара и преводачког генија – ретки су али пре свега могући верни и брилијантни преводи, међутим преводац чини огроман напор да их оствари (у Вавилонској кули). Веровала сам Стејнеру те сам током своје прве године постдипломских студија у Сједињеним Државама отпочела пројекат превођења српске поезије на енглески као и савремене америчке на матерњи ми, српски. У то време сам радила у Песничком пројекту при Цркви Светог Марка у Њујорку, тако да сам лако долазила до занимљиве одиста авангардне савремене америчке поезије; коначно је мој рад угледао светлост дана, осванула је антологија *Нови џласови* коју је штампао КОВ у Вршцу 1997. Антологија је у локалној штампи и код читалаштва била лепо прихваћена, али ја сама некако нисам била задовољна сопственим преводима. Иако сам приредила и превела све песнике ипак сам на крају морала да признам да Кларк Кулиц и Арман Швернер и даље боље звуче на америчком него у мом преводу и овде је кључна реч звук и да сам све оно што сам добила у речнику, у богаћењу синонимима, истовремено изгубила у музици језика, у звуку. Музика одређеног језика је веома важан и одиста непреводив елемент у поезији, елемент који је теже савладати од било ког културног референта који је идиосинкратски за неки народ, а и референте је тешко савладати. У *Таблејима* Армана Швернера, значајног песника „лома језика“ и преводиоца, често ослушкујемо ауторову имагинарну персону која дешифрује сумерску азбуку истовремено узвикујући „непреводиво“! Ускличник долази од Швернера који је лично поседовао огромно преводачко искуство, а пошто је белгијског порекла, преводио је са француског на амерички.

Као што већ раније рекох, присутне су многе немогућности које нам се укажу док преводимо уметничко књижевно дело, поготово у жанру поезије, а истакла бих да се дате немогућности указују на разним нивоима и слојевима рада, да споменем само најеклатантније примере:

* Кад одгонетнемо право значење нечијег дела, обично нам исклизне и побегне музика оригиналног дела;

* Ако погодимо прави музички тоналитет и пренесемо звук језика са ког преводимо на језик на који преводимо често завршимо с осећањем да смо се сувише одаљили од територије оригиналног дела.

У ствари, мој „Амерички песнички пројекат“ није ни пола био лош као мој „Југословенски песнички пројекат“ који сам отпочела са Чарлсом Симићем, рођеним у истој постојбини, Србији, али неке две деценије пре мене.

Преводила сам „југословенске песнике“ док је још постојала та земља као формација, с одређеном свешћу да ће се у овом пројекту проблеми и потешкоће непрестано увећавати како будем одмицала у преводу. Песници које сам одабрала писали су ћириличним алфабетом, а алфабет такође поседује различите слојеве значења, он је „соба по себи“ у превођењу.

Сам облик ћириличних слова – било да је писмо руско, српско или грчко, увек доприноси значењу књижевности писане тим писмом; облик слова нас враћа старијем канонском стилу, да се послужимо речима Успенског, одређеном византијском стилу који је – непереводив! Скоро да сам дигла руке од идеје да преводим ове песнике, као што сам некада давно дигла руке од превођења сопствене поезије са српског језика на енглески.

Рекла сам једном приликом Јосифу Бродском да пишем поезију и на енглеском и на српском на шта је с неверицом узвикнуо: „Стварно? Ма шта кажете!“ Вероватно је моја изјава звучала донекле лажно и помпезно или није веровао у резултат, али је нешто доцније, чула сам, и сам почео да пише на енглеском. Ипак нисам се дуго усуђивала да преводим српску поезију на енглески, захваљујући поменутом сазнању да су семантичке разлике између англосаксонских и словенских језика бројне, често непремостиве, али ме је на крају охрабрио став Чарлса Симића. Он ме је подржао да с матерњег преводим поезију на енглески. Нешто се преломило у тренутку кад сам постала самопоузданија, поверовала у вредност сопствене поезије и мање незадовољна резултатима својих преводилачких радионица. У том тренутку превела сам песму Васка Попе „Вучја земља“.